

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Черевко О.В.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

Порушено актуальну проблему визначення пріоритетної ролі компетентнісного підходу як методологічної основи формування лідерських якостей особистості. Акцентовано увагу на необхідності вироблення лідерської позиції суб'єктів освітнього процесу, які в перспективі визначатимуть поступальний розвиток суспільства, братимуть на себе відповідальність за прийняття важливих стратегічних рішень, а отже – виявлятимуть лідерські якості, здатність вести за собою, готовність до перетворення суспільства і себе самих завдяки саморозвитку.

Ключові слова: компетентність, компетентнісний підхід, методологія, лідерські якості, особистість, освіта.

КОМПЕТЕНТНОСТНЫЙ ПОДХОД КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ФОРМИРОВАНИЯ ЛИДЕРСКИХ КАЧЕСТВ ЛИЧНОСТИ

Черевко А.В.,

Черкасский национальный университет имени Богдана Хмельницкого

Затронута актуальная проблема определения приоритетной роли компетентностного подхода как методологической основы формирования лидерских качеств личности. Акцентируется внимание на необходимости формирования лидерской позиции субъектов образовательного процесса, которые в перспективе будут определять поступательное развитие общества, брать на себя ответственность за принятие важных стратегических решений, таким образом – будут выявлять лидерские качества, способность вести за собой, готовность к преобразованию общества и себя самих благодаря саморазвитию.

Ключевые слова: компетентность, компетентностный подход, методология, лидерские качества, личность, образование.

**COMPETENCE APPROACH AS A METHODOLOGICAL BASIS OF
FORMATION OF THE LEADERSHIP QUALITIES OF THE PERSONALITY**

Cherevko O. V.,

Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy

Introduction. The urgency of the problem is argued by the necessity of creating a viable system of continuous education for reaching citizens of high educational levels, ensuring opportunities for constant spiritual perfection of the individual, the formation of intellectual and cultural potential as the highest value of the nation. It is emphasized that it becomes possible under the condition of radical updating and restructuring of the educational system on the basis of a competent approach.

Purpose of the article is to determine the competence approach as a methodological basis for the formation of leadership qualities of the personality.

Results. The description of the key concept – «competence» is represented in the article. The directions of its research in the activity of international organizations and domestic scientists are shown. Re-thinking the role of pedagogy as a science was highlighted. Its description is given as dynamic, dialectical, and flexible science.

Originality. The connection between concepts of competent approach and leadership is analyzed. The basic leadership qualities that determine the personality of a new era are substantiated. The competence approach as a methodological basis for the formation of leadership qualities of the personality is determined. It is proved that leadership qualities can be produced in the educational process. In the article the list of key leadership qualities are represented.

Conclusion. It is stressed that the new generation should become a leader in the path of social transformation. The ability to transform will be those representatives of human society who will lead, confidently overcome obstacles.

They will show at the same time high motivation, cognition, behavioral skills, value-semantic education, the ability to emotionally-volitional regulation.

Key words: competence, competence approach, methodology, leadership qualities, personality, education.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформаційні зміни, що відбуваються в Україні з часів відновлення державності, задекларовані в законодавчих документах початку 90-х років збіглого століття. З-поміж них заслуговує на увагу Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) [6], у якій пріоритетно визначено такі стратегічні завдання, як формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров'я, виведення освіти України на рівень розвинених країн світу шляхом докорінного оновлення її концептуальних, структурних і організаційних засад, глибоку демократизацію й гуманізацію освіти. Зрозуміло, що створення життєздатної системи неперервного навчання для досягнення громадянами високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей для постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального і культурного потенціалу як найвищої цінності нації стає можливим за умови докорінного оновлення й перебудови освітньої системи на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблемі впровадження компетентнісного підходу в галузі освіти останнім часом приділяють пильну увагу науковці розвинених країн Європи і світу. Її ретельно вивчають провідні фахівці таких міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейського співробітництва та розвитку, Міжнародний департамент стандартів. У нормативних документах цих міжнародних організацій наведено такі найбільш поширені дефініції «компетентності»: здатність застосовувати набуті у процесі учіння знання й уміння в різних ситуаціях (Освітня комісія ради Європи); поєднання знань, умінь, цінностей і ставлень, що застосовуються в по-

всьякденні (ЮНЕСКО); спроможність кваліфіковано провадити діяльність, виконувати завдання або роботу (Міжнародний департамент стандартів); здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти і виконувати поставлені завдання (експерти програми DeSeCo); здатність застосовувати знання й уміння для навчальних досягнень у нових ситуаціях (експертик раїн Євросоюзу). Нарешті вироблено домовленість розглядати це поняття як здатність застосовувати знання й уміння ефективно і творчо в міжособистісних відносинах, у ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і у професійних ситуаціях (Міністерство освіти Норвегії) [10, с. 43–46]. З огляду на наведені визначення, маємо підстави стверджувати, що попри достатню інтерпретацію поняття «компетентність» у зарубіжних нормативних документах і вітчизняній законодавчій базі, єдино прийнятого і визнаного, однак, так і не існує. У цьому контексті ми поділяємо суб'єктивну позицію Г. Кочерги [10, с. 46] і спробу вченого провести кореляцію ключового поняття з іншими, які мають більш давні історичні корені й етимологію, зокрема: з «навичками», порівняно з якими «компетентність» має усвідомлений характер; з «уміннями», на відміну від яких «компетентність» має здатність до перенесення шляхом інтеграції з іншими знаннями, уміннями і навичками; зі «знаннями», порівняно з якими «компетентність» існує у формі діяльності, а не інформації про неї. Крім того «компетентність» співвідноситься з ціннісними і смисловими характеристиками особистості, має практико орієнтовану спрямованість, що свідчить про її інтегративний характер.

Поняття «компетентність» є ключовим у розумінні компетентнісного підходу, що слугує концептуальним підґрунтям наукових розвідок українських освітян і, на думку яких, визначає модернізацію змісту сучасної освіти за такими напрямками:

1) компетентнісний підхід як парадигма сучасної освіти (Н. Авшенюк, І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Гавриш, Т. Десятов, І. Єрмаков, В. Кремень,

Г. Несен, О. Пометун, В. Радкевич, М. Рудь, О. Савченко, О. Слісаренко, Л. Сохань, Г. Шпигалевська, К. Юр'єва);

2) компетентнісний підхід у контексті вищої освіти (Т. Алексеєнко, В. Аніщенко, Г. Балл, В. Бобрицька, В. Бондар, Л. Бондар, І. Волощук, О. Герасименко, І. Драч, Т. Медведовська, Т. Мішеніна, Н. Побірченко, Г. Сазоненко, Ж. Таланова, Д. Черваньов, І. Шапошнікова);

3) розвиток педагогічної компетентності (Т. Агейкіна-Старченко, О. Антонова, А. Богуш, Л. Гончаренко, А. Гуралюк, О. Дубасенюк, В. Заболотний, А. Зубко, Л. Ілійчук, К. Кабриль, Г. Кашкар'єв, О. Кобилянський, В. Коваль, К. Колесіна, О. Котенко, В. Кузьменко, А. Лановенко, Н. Лісучевська, Г. Луценко, В. Онопрієнко, С. Радул, С. Раков, Ю. Руденко, Т. Садова, В. Студенікіна, Л. Тархан, М. Шевченко, Г. Шпиталевська);

4) компетентнісний підхід до навчання у школі (Л. Березовська, Т. Бойченко, І. Бургун, Л. Дементєва, О. Доценко, С. Клепко, Т. Котик, Л. Литвинюк, О. Ляшенко, Ю. Мальований, А. Погорєлов, Н. Пустовіт, В. Редько, І. Родигіна, О. Савченко) [8, с. 77–80].

Що стосується формування лідерських якостей особистості і вироблення відповідної компетентності, то його методологічну основу становлять три концепції: 1) концепція лідерських якостей (теорія великих людей); 2) концепція лідерської поведінки (три стилі керівництва К. Левіна, дослідження університету штату Огайо, дослідження Мічиганського університету, система управління Лайкерта, концепція винагородження і покарання, замітники лідерства); 3) концепція ситуаційного лідерства (континуум лідерської поведінки Танненбаума-Шмідта, модель ситуаційного лідерства Фідлера, модель ситуаційного лідерства Херсея і Бланшарда, модель «шлях-ціль» Хауса-Мітчелла, модель Стінсона-Джонсона, ситуаційна модель прийняття рішення Врума-Йеттона-Яго) [16].

У той самий час, компетентнісний підхід як методологічне підґрунтя формування лідерських якостей особистості розглядаються відносно недавно, що і визначило мету нашої статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Характеризуючи переваги компетентнісного підходу як ключового в реструктуризації всіх ланок вітчизняної освітньої системи, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на його пріоритетах, які, на думку Н. Бібік, полягають у тому, що «цілі навчання стають реалістичнішими, осмислюються учнями і стають їхніми власними цілями заради досягнення зрозумілого, привабливого і посильного результату. Зміцнюються і розширюються пізнавальна мотивація учнів шляхом розвитку інтелектуальних переживань учня, підтримки успіху; через особистісно орієнтований зміст навчання, задоволення потреби в пошуку нової інформації; створення ситуацій пізнавальних утруднень, диференційованого використання мотиваційних спонук залежно від характеристик уміння вчитися. Зміст освіти стає функціональнішим, розглядається на міжпредметному рівні. Він включається в соціальний контекст, спрямовується на набуття пізнавального і життєвого досвіду. Змінюються форми і методи організації навчання – вони набувають діяльнісного характеру, передбачають вироблення самостійності у застосуванні програмового змісту. Широко застосовуються групові форми навчальної роботи з метою вироблення навичок партнерської взаємодії і співробітництва. Оцінювання навчальних досягнень передбачає наявність доказів компетентності учня в певній сфері. Це не лише обсяг інформації про об'єкт пізнання, її якість (знання конкретних фактів, правил чи зв'язків і залежностей), але й рівень рефлексивності в самооцінюванні результатів, активність у їх набутті, вияв інтересу до пізнання; надання переваги знанням, які можна здобути самостійно; прагнення до успіху» [1, с. 27].

Загально відомим є те, що систему компетентностей в освіті складають ключові (надпредметні, міжпредметні), які визначаються як здатність особистості здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні

види діяльності та ефективно розв'язувати відповідні проблеми, загальногалузевої, які виробляються впродовж засвоєння змісту певної освітньої галузі, і предметні, що формуються шляхом включення в освітній процес. На думку багатьох науковців та експертів, створення умов для вироблення необхідних компетентностей можливе впродовж неперервної освіти, результатом якої має стати мобільність і конкурентність особистості на ринку праці, розвиток у неї вміння адаптуватися в мінливому світі [9, с. 9], формування лідерських якостей, що зміцнюватимуть позицію особистості в мінливому сучасному світі.

На наш погляд, провідну роль у формуванні лідерських якостей особистості нового тисячоліття мають відігравати педагоги з тим, щоб запобігти нівелюванню сутності педагогічної професії як «провідників» людини впродовж усього її життя. Разом із тим, зазначимо, що педагогіка як наука про освіту, навчання і виховання людини на її життєвому шляху нині передбачає застосування здобутків економічної теорії, що екстрапольовано в освітній менеджмент. Пояснення цього слід шукати в основних характеристиках педагогічної науки, яку вирізняють з-поміж інших антропологічних наук динамічність, діалектичність і гнучкість. Діалектизм педагогіки пояснює її поступальний прогресивний рух у напрямі до оновлення змісту, методів, форм, технологій і засобів навчання й виховання молодого покоління. Гнучкість характеризується чутливістю до соціально-економічних і політичних перетворень, згідно з якими відбувається переосмислення мети і завдань виховання нової генерації громадян. Динамічність визначається послуговуванням діагностичним інструментарієм, за допомогою якого можна виміряти результати професійної педагогічної діяльності, що підтверджується застосуванням методів психодіагностики, здобутків кібернетики, а останнім часом – упровадження компетентнісного підходу як методологічного підґрунтя формування лідерських якостей.

Відомо, що питання лідерства викликають інтерес із давніх часів, проте, систематичне, цілеспрямоване і широке вивчення лідерства розпочалося наприкінці XIX століття завдяки дослідженням американського економіста

Ф. Тейлора. Разом із тим, до нинішнього часу так і не досягнуто повної згоди щодо визначення поняття «лідерство» і лідерських якостей.

Лідером прийнято вважати особу, яка має загальне визнання, до якої при-
слухаються і яка здатна вести за собою інших. Вплив лідера має, зазвичай, два
джерела – особистий авторитет (визначається статусом, досвідом, майстерніс-
тю, освітою) і харизматичні якості (гуманність, толерантність, духовність) – і
проявляється через особливі типи відносин. Оскільки лідерські якості можна
формувати протягом життя, зазначимо найбільш важливі, зокрема, що властиві
визнаному лідерові: далекоглядність, розважливість, уміння об'єктивно оцінити
якості своїх підлеглих і зробити все, щоб вони могли в повній мірі застосувати
їх у спільній справі, енергійність, рішучість, послідовність, справедливість,
безжалісність, самопізнання, особисті здібності.

Найбільш відома концепція вивчення лідерства та інтерпретації лідерсь-
ких якостей не випадково отримала назву *традиційної* (або *теорії великих лю-
дей*). Адже перші дослідники, які намагалися виявити ті якості, які відрізняють
«великих людей» в історії від усіх інших, вірили в існування унікального набору
якостей і прагнули навчитися вимірювати їх і застосовувати, висловлювали
сподівання, що лідерами народжуються, а не стають. Завдяки проведеним дос-
лідженням виявлено досить великий перелік лідерських якостей, основними з
яких є інтелект, освіта, приваблива зовнішність, чесність, ініціативність, упев-
неність у собі. Пороте вчені так і не дійшли єдиної думки щодо конкретного
переліку якостей і не змогли дати пояснення, як виникає лідер. Тому ця теорія
має певні недоліки, оскільки перелік якостей безмежний, тісний узаємозв'язок
між якостями лідера відсутній, тому немає остаточного портрета лідера. Разом
із тим, така концепція є досить цікавою, оскільки стає своєрідним поштовхом
до розвитку інших теорій і підходів.

Дещо відмінними від лідерських якостей є лідерські вміння, що познача-
ються на участі особистості у процесі взаємодії з іншими задля ефективного
виконання поставлених завдань, що вимагає від лідера трьох базових груп

умінь: технічних, гуманітарних і концептуальних. Технічні вміння становлять здатність застосовувати знання, методи, техніки та обладнання, що необхідні для виконання специфічних завдань, яка вироблена у процесі здобуття освіти, тренування (вправлення) або накопичення досвіду. Гуманітарні вміння включають розсудливість і здібності, що необхідні для взаємодії з людьми і через людей, зокрема, розуміння мотивації вчинків і навички застосовувати ефективне лідерство в командній роботі. Концептуальні вміння передбачають здатність усвідомлювати складність організації в цілому і місце в ній виконавця конкретних функцій. Ці знання допомагають індивіду діяти відповідно до цілей і місії організації, а не тільки на основі розуміння власних цілей і потреб [12, с. 161].

Пріоритетна роль лідерських якостей пояснюється тим, їх сформованість в особистості в більшості випадків визначає успіх колективної справи, і представлена загальнолюдськими, психофізіологічними, діловими і комунікативними якостями, організаторськими здібностями, професійними знаннями. Формування в особистості лідерських якостей за допомогою компетентнісного підходу в перспективі має вплинути на готовність молодого покоління до розв'язання важливих професійних завдань, серед яких слід назвати: підбір, розміщення й оцінювання потенціалу кадрів, постановка завдань перед виконавцями; аналіз і регулювання соціально-психологічної атмосфери в трудовому колективі; стимулювання продуктивної діяльності працівників, їхнього саморозвитку; створення умов для професійного росту співробітників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших наукових розвідок у даному напрямі. Підводячи підсумок, зазначимо, що в Україні серед ключових компетентностей, які мають бути сформованими в суб'єктів освітнього процесу, нині визначені як пріоритетні навчальна, соціальна, компетентність з інформаційних і комунікаційних технологій, економічна (підприємницька), загальнокультурна, валеологічно-оздоровча і громадянська. Хоча в цьому переліку відсутня лідерська компетентність, вважаємо, що з часом їй буде відведено належне місце, оскільки нова генерація має стати провідником на шляху

суспільних перетворень, здатність до яких матимуть ті представники людського суспільства, які вестимуть за собою, упевнено долатимуть перешкоди, виявлятимуть при цьому високу вмотивованість, когнітивність, поведінкові навички, ціннісно-сміслові утворення, здатність до емоційно-вольової регуляції, що в сукупності становлять основні характеристики компетентності загалом і лідерської, зокрема.

Оскільки дослідження феномена лідерства має невичерпні можливості в аспекті побудови системи міжособистісних взаємин заради досягнення спільної соціально значущої мети, перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні організаційних бар'єрів у лідерстві та їх подоланні шляхом формування загальної культури організації, системи цінностей і налагодження комунікації.

Список використаних джерел

1. Бібік Н. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в шкільній освіті / Н. Бібік // Гірська школа Українських Карпат. – 2013. – № 8–9. – С. 26–30.
2. Варецька О. В. Питання походження та новизни компетентнісного підходу в освіті / О. В. Варецька // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2014. – № 1 (дод. 1). – С. 102–106.
3. Василенко Н. В. Компетентнісний підхід в освіті : реалізація теорії та практики / Н. В. Василенко. – Харків : Основа, 2017. – 128 с. – (Бібліотека журналу «Управління школою»)
4. Воробієнко П. Компетентнісний підхід у вищій освіті – від теорії до практики / П. Воробієнко, А. Ложковський // Вища школа. – 2016. – № 6. – С. 13–20.
5. Гаврилюк С. М. Упровадження компетентнісного підходу до педагогічної творчості в професійній підготовці майбутніх вихователів / С. М. Гаврилюк // Педагогіка і психологія : наук.-теорет. журнал / НАПН України. – 2014. – № 4. – С. 44–49.

6. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) ; постанова Кабміну України від 9 листопада 1993 р. за № 896. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>
7. Кальчук Л. Назад у майбутнє. Нове століття та необхідні ключові компетентності / Л. Кальчук // Управління освітою. – 2015. – груд. (№ 24). – С. 4–10.
8. Компетентнісний підхід в освіті : теоретичні засади і практика реалізації : бібліографічний покажчик / С. Кирій, Н.Стельмах // Рідна школа. – 2014. – № 4–5 (квітень–травень). – С. 77–80.
9. Концепція впровадження сучасних стандартів професійної освіти на основі компетентнісного підходу // Компетентнісний підхід до підготовки педагогів у зарубіжних країнах : теорія та практика : монографія / Н. М. Авшенюк, Т. М. Десятов, Л. М. Дяченко [та ін.] ; НАПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Кіровоград, 2014. – С. 31–49.
10. Кочерга К. С. Кореляція базових понять компетентнісного підходу в українській професійній освіті / К. С. Кочерга // Імідж сучасного педагога. – 2014. – № 10. – С. 43–46.
11. Ляшенко О. І. На шляху до нової української школи : концептуальні засади і виклики / О. І. Ляшенко, Ю. І. Мальований // Педагогіка і психологія. – 2017. – № 3. – С. 5–12.
12. Освітній менеджмент : навчальний посібник / за ред. Л. Даниленко, Л. Карамушки. – Київ : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
13. Про компетентнісний підхід в освіті // Позакласна робота. – 2016. – № 11. – С. 2–5.
14. Родигіна І. В. Філософські основи компетентнісного підходу в освіті / І. В. Родигіна // Педагогіка і психологія. – 2015. – № 1. – С. 14–20.
15. Рябченко В. Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітніх реформ : ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу / В. Рябченко // Вища освіта України. – 2015. – № 1. – С. 12–27.

16. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера : навчальний посібник / Л. І. Скібіцька. – Київ : Центр учбової літератури, 2009. – 192 с.